

REDACTIONEEL

Positionaliteit in kwalitatief onderzoek

Roy Gigengack

Universiteit Utrecht / Vrije Universiteit en redactielid van KWALON

r.a.gigengack@uu.nl

'In kwalitatief onderzoek wordt nog niet altijd systematisch nagedacht over positionaliteit', verzucht een van de auteurs in dit nummer van KWALON. De opmerking zal ongetwijfeld relativering behoeven, maar geeft toch wel het inhoudelijk belang van dit nummer weer. Dit redactioneel is een mooie gelegenheid om positionaliteit nader te beschouwen. Positionaliteit is eigen aan kwalitatief onderzoek, en als zodanig is het een interessante invalshoek om de diverse bijdragen in dit nummer met elkaar te verbinden.

Als je positionaliteit googelt, kom je veelal bij twee soorten benaderingen uit. In een eerste definitie – even snel van het internet geplukt – laat het begrip zien 'dat wie je bent, bepaalt wat je weet over de wereld' (Roseval 2023). We zouden deze benadering de standpunttheorie van positionaliteit kunnen noemen. Een tweede eveneens snel gevonden definitie rept van 'de relatieve sociale, culturele en politieke locatie [van een onderzoeker, *red.*] tot een andere persoon in een specifieke context' (IGI Global 2023). Deze benadering zouden we de contexttheorie van positionaliteit kunnen noemen. Het gaat mij hier niet om de definitiekwestie, en evenmin om een demarcatie van de twee perspectieven. Van belang is de attenderende waarde van standpunt- en contexttheorie. Ze hoeven elkaar niet uit te sluiten, maar tussen de twee benaderingen kan wel een spanning bestaan.

In de rubriek *Essay, debat en dialoog* introduceren Rik Huizinga en Laura Kapinga de notie van *positionality meetings*, een serie sessies waarbij onderzoekers met elkaar reflecteren over hun positionaliteit in het veld, met name tijdens interviews. Zij zien daarbij positionaliteit als standpunt, waarbij zelfkritiek de geëigende weg is om bij te stellen. In zijn commentaar juicht Jaap Bos het nadenken over reflexiviteit toe, maar heeft hij moeite met positionaliteit als zelfkritiek. Het leidt tot kritische vragen, met name over hoe positionaliteit wordt vastgesteld en met wiens criteria deze wordt geëvalueerd.

Ook Roy Gigengack staat sympathiek tegenover het idee positionaliteit tijdens het onderzoek systematisch te bespreken. Hij komt echter wel met mogelijke andere interpretaties van de door Huizinga en Kapinga besproken voorbeelden, en schetst daarbij een benadering van positionaliteit als belichaamd, contextgebonden, en ingebed in onderzoek.

In de *Column* bespreekt Abdessamad Bouabid hoe hij in zijn studie naar morele paniek rondom de ingebeeldde groep 'Marokkanen' in Nederland een dusdanig grote hoeveelheid empirisch materiaal had verzameld dat hij bevangen werd door 'data-paniek'. Atlas-ti bood uitkomst – zonder deze ondersteunende software voor kwalitatieve gegevensanalyse (CAQDAS) zou volgens Bouabid het onderzoek niet of moeilijk tot de gevonden resultaten hebben geleid. De column heeft een meer technische insteek, maar toch is er een duidelijke relatie met positionaliteit: de keuze voor CAQDAS is ingegeven door de door de auteur ontwikkelde theoretische benadering, die anders niet uitvoerbaar zou zijn geweest.

In de rubriek *In het spoor van Malinowski* neemt Timo Peeters ons mee naar een volkswijk van Guatemala-Stad, waar misdadigers het voor het zeggen hebben. Peeters verhaalt hoe hij als groentje keer op keer de codes van de wijk niet goed weet te lezen, hetgeen tot potentieel gevaarlijke situaties leidt. Het falen van 'de onaangepaste veldwerker' levert echter wel inzichten op in het sociale functioneren van de wijk, die anders wellicht impliciet waren gebleven. Positionaliteit staat centraal in het stuk van Peeters, overigens zonder dat hij het als zodanig benoemt. Peeters ziet er namelijk uit als een *gringo*, en dat valt op in deze wijk. De wijkbewoners, inclusief de delinquenten, reageren op elkaar en ook op hem, en zo ontstaat een complex spel van sociale navigatie. De onaangepastheid van Peeters is mede ingegeven door zijn positie als onderzoeker: hij handelt namelijk uit nieuwsgierigheid, en dat in een context waar je dat beter niet kunt doen. We zien ook de spanning terug tussen standpunt- en contexttheorie. Peeters betoogt dat in de wijk 'geweld zich invreet in de fundamente van het morele leven'. Een informant van hem vertelt over een moordpartij waarbij een kind is doodgeschoten, en voegt toe dat het zo voor het kind maar beter is. Peeters reageert geschokt, en verwijt zichzelf daarna een standpunt van 'morele superioriteit'. Toch blijkt uit het relaas van de informant dat zij het eigenlijk wel met Peeters eens is: het doet ook haar pijn de dingen te benoemen zoals ze zijn. In haar dagelijks leven ziet deze informant zich gedwongen in de moraliteit van de wijk te navigeren, en zij slaagt erin dit te doen zonder verlies van moreel besef. Haar morele positie blijkt fluïde, afhankelijk van de context. Maar het is er wel.

Voor de rubriek *Onderzoek in de praktijk* schrijven Sjaak Körver en Martin Walton over het Nederlandse Case Studies Project Geestelijke Verzorging (CSP). Het betreft een groter opgezette, meerjarige studie waarbij volgens een uitgewerkte methode verschillende groepen geestelijke verzorgers (GV'ers) met elkaar praatten over hun beroepspraktijk. Ze wisselden ervaringen uit met het doel *good practices* te kunnen identificeren. Gaandeweg kregen de deelnemers oog voor zowel de diversiteit als het gemeenschappelijke van geestelijke verzorging. Ook in deze bijdrage vinden we dimensies van positionaliteit. Zo positioneren geestelijke verzorgers zich in de gesprekken met hun cliënten als hulpverleners, hetgeen betekent dat ze zich jegens hen professioneel opstellen. Demarcatie speelt eveneens een grote rol: in hun beroepspraktijk positioneren GV'ers zich jegens andere hulpverleners, van wie zij zich weten te onderscheiden. Tenslotte bespreken de GV'ers onderling hoe zij denken en handelen in het werkveld. Tijdens de CSP bijeenkomsten positioneerden de GV'ers zich bijvoorbeeld als collega's onder elkaar, waarbij de auteurs opmerken dat het enige moed vergde. Körver en Walton zien de collectieve oefening in reflexiviteit als een stap in de professionalisering van de deelnemers en de beroepsgroep. Kwalitatief onderzoekers zouden er mogelijk een voorbeeld aan kunnen nemen.

In de rubriek *Tips & Tools* snijdt Irene Jonkers de relevantie van de onderzoeksvraag aan, oftewel: hoe je je positioneert in het onderzoekveld. Voor begeleiders van scripties is het een terugkerend punt van aandacht. De vraagstelling van een student is er meestal wel, terwijl de doelstelling nauwelijks ontwikkeld is. Jonkers geeft de lezer een handvat om studenten te helpen de relevantie van hun vraag te formuleren. Zij onderscheidt daartoe drie verschillende types van *gap spotting*, het identificeren van een kennisleemte (toepassing, verwarring, verwaarlozing). Een scriptiebegeleider zal ongetwijfeld een of meer vormen van relevantie herkennen, hetgeen de bruikbaarheid van het model van Jonkers voor de onderwijspraktijk onderstreept.

In de rubriek *Recensies* zijn er twee bijdragen. Saloua Charif bespreekt het boek van Paul Hibbert over hoe een reflexief onderzoeker te zijn. De recensent is positief over het idee van reflexief handelen en hoe de auteur het invult in de onderzoekspraktijk. Overigens duikt ook in dit boek de standpunttheorie op bij het denken over positionaliteit, bijvoorbeeld in de bespiegeling van Hibbert dat hij een sensitiviteit voor welvaart en machtsverhoudingen heeft ontwikkeld, omdat hij zelf uit een arm gezin kwam.

Vidar Stevens bespreekt het tweede boek, *Body Work* van Melissa Febos, over het werk dat een lichaam verzet als het reflecteert over de eigen ervaringen in een wereld van machtsverhoudingen. Het boek gaat over de radicale macht van persoonlijke narratieven, en in deze stijl is ook de recensie geschreven. Zowel het boek als de recensie van Stevens onderstrepen het belang van auto-etnografie als een transformerende ervaring. Auto-etnografie is niet alleen belangrijk als therapie voor de auteur; volgens Stevens geeft de methode ook inzicht in maatschappelijke dynamieken en hoe individuen daardoor schade kunnen ondervinden. Hier zien we positionaliteit terug als belichaming, en ook als werk dat het gepositioneerde subject met het lichaam verzet.

Het KWALON-nummer wordt afgesloten met de rubriek *Berichten uit het veld*. Joost Beuving, Fijgje de Boer en Roy Gigengack doen verslag over de conferentie die KWALON en de partner organisatie Context-netwerk onlangs organiseerde: 'Burgers in sociaalwetenschappelijk onderzoek? Methodologie en praktijk van *citizen science*, participatief onderzoek en actie-onderzoek'. Op de agenda stonden een *keynote speech* over actieonderzoek, en twee keer drie parallele sessies over een breed scala aan onderzoeken.

Wat mij van het congres vooral is bijgebleven is het werk dat de sprekers investeerden in de positionaliteit van zichzelf en de groepen waarmee zij werkten. Zij positioneerden zichzelf immers als wetenschappers en als activisten, en de morele en ethische dilemma's die uit deze dubbele positionering voortvloeiden vormden een terugkerend thema in veel van de presentaties.

Al met al, brengt deze KWALON ons een stapje verder in het theoretiseren van positionaliteit in kwalitatief onderzoek. Positionaliteit kan gerelateerd worden aan identiteit en sociale locatie, hoewel daar ook haken en ogen aan vastzitten. Tevens kan positionaliteit begrepen worden als contextgebonden, belichaamd, en ingebed in onderzoek. Maar dit nummer van KWALON maakt duidelijk dat positionaliteit ook een actieve rol van de kwalitatief onderzoeker veronderstelt. Positionaliteit is werk, dat gedaan moet worden.

Literatuur

IGI Global (2023), 'What is positionality?' <https://www.igi-global.com/dictionary/using-autoethnography-to-engage-in-critical-inquiry-in-tesol/23040> (geraadpleegd op 12-02-2023).

Roseval, W. (2023), 'Wat is positionality?' <https://filmforward.nl/wat-is-positionality/>
(geraadpleegd op 12-02-2023).

Over de auteur

Roy Gigengack is universitair docent bij de afdeling Interdisciplinaire Sociale Wetenschap, Universiteit Utrecht; tevens is hij verbonden aan de afdeling Sociale en Culturele Antropologie van de Vrije Universiteit. Daarnaast is Roy redactielid van KWALON.